

A TANYATELEPÜLÉSEK VÁRHTÓ ALAKULÁSÁNAK GAZDASÁGI, TÁRSADALMI PROBLÉMÁI A DUNA—TISZA KÖZE DÉLI FELÉBEN

Írta: MOHOLI KÁROLY

A mezőgazdaság szocialista átalakulásával döntő változások következtek be a tanyavilág, és a tanyai lakosság életében. A tanyák gazdasági és társadalmi alapjai megrendültek, így a történelmi szükségszerűségnek megfelelően számuk fokozatosan csökkent. A tanyavilág helyzete rendkívül differenciált volt, de a felszabadulást követő nagy átalakulás minden területén éreztette hatását. A nagyobb tanyatömrőlésekből már az 1950. évi közigazgatási rendezés folyamán új községek alakultak (Bács-Kiskunban 28, Csongrád megyében 14), másutt üzemi lakótelepek fejlődtek, míg az elszórt fejlesztésre nem alkalmas tanyák egy része megszűnt.

1960-tól az elmúlt másfél évtizedben a tanyai lakosság munka- és életkörülményei sokat javultak, de a nagy országos feladatokat megoldó társadalmi és gazdasági fejlődés nem tette lehetővé a tanya termelési és kulturális elmaradottságának megszüntetését. Ezért a tanyai lakosság életszínvonala, ellátottsága az országos átlag alatt maradt.

Ma már sokoldalúan beigazolódtott, hogy a tanyák megszűnése, átalakulása hosszabb folyamat, és szoros kapcsolatban van a mezőgazdaság fejlődésével valamint az urbanizációval. Ennek megfelelően a fejlődés üteme és az átalakulás időtartama területenként eltérő. Megállapítható, hogy az átmeneti időben is szükséges a tanyai lakosság életszínvonalának, ellátásának, fokozatos javítása, növelni kell a fiatalság általános és szakmai műveltségét, az oktatás és művelődés színvonalát, biztosítani a kulturális igények jobb kielégítését.

A tanyai lakosság hátrányos helyzetének megváltoztatására irányuló beruházásoknál azonban mindenkor a mezőgazdaság távlati fejlesztésének igényei legyenek az irányadók. A tervszerű urbanizációnak is, az ipar és a mezőgazdaság kölcsönös fejlődését kell figyelembe vennie.

A tanyavilág várható alakulását a legerősebben a mezőgazdaság fejlődése befolyásolja. Minél magasabb fejlettségű a nagyüzem annál jobban érvényesül a tanyákkal szembeni ellentéte. Ahol az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek már kialakították a nagyüzemi táblákat és biztosították a korszerű technikával folyó gazdálkodást, ott a tanyák szerepe mindjobban háttérbe kerül. A nagyüzem kedvező hatása annál jobban érvényesül, minél inkább biztosított a maximális évi foglalkoztatottság. Ilyen viszonyok mellett a háztáji gazdálkodás már egyre kevésbé vonzó hatású. A kisüzemi módszerek mellett magas a termelési költség, alacsony a jövedelem, ami ugyancsak a tanyai gazdálkodás felszámolásához vezet.

A tanyatelepülések megszűnésében jelentős szerepe van a helyi és országos jellegű iparosításnak. 1960 óta a tanyai lakosság körében egyre jobban felgyorsult az átrétegződés. Különösen a fiatalok hagyják tömegesen abba a mezőgazdasági tevékenységet és az iparba, szolgáltatásokba áramlanak át. A fiatalok igényeit, céljait a tanyai életmód már nem mindig elégíti ki. A megváltozott szemléletű ifjúság

egyre nagyobb számban igyekeznek a zártabb településekbe átköltözni. Az ilyen esetekben még megmaradó tanya már csak ideiglenes jellegű lakás funkciót tölt be.

A tanyák megszűnéséhez jelentős mértékben járul a lakások korszerűtlensége, elöregedése. A házak több mint a fele ötven éves, háromnegyed részük 1945 előtt épült. Műszaki állapotuk gyenge, többségük alapozatlan és vályogfalazatú. Eléggő elterjedtek a belvízveszélyes helyeken álló épületek, melyek gyakran szenvednek a vízkároktól és rongálódási fokuk egyre jobban emelkedik. Környezetük talajviszonyai sem megfelelőek. A szikeseken való gazdálkodás egyáltalában nem vonzó hatású, ezért a megszűnő tanyák aránya itt a legnagyobb. A jelentősebb szintkülönbségek, a változó talajviszonyok viszont a nagyüzemi parcellák kialakítására is kevésbé alkalmasak, ezért az ilyen területek további hasznosítása sok problémát okoz.

A tanyák megszűnését sürgető tényezők mellett számos olyan hatás is érvényesül, amely a fennmaradást segíti elő. Ilyen tényező a tanya lakásfunkciója. Területünkön kerekén 65 ezer tanyai lakás van. Ezek megszüntetése a legszorosabb kapcsolatban van az urbanizációval, a községi és városi lakásépítési programmal. De ilyen nagyszámú lakás rövid idő alatt való pótlása nem lehetséges. A IV. ötéves terv időszakába a közületi és magánlakásépítés csak felét teszi ki a fenti igénynek. Éppen ezért ha minden lakás csak a tanyai betelepülést szolgálná két ötéves terv alatt valósulhatna meg a szükségszerű pótlás. A népgazdasági helyzet azonban ezt semmiképpen sem indokolja. Ezért itt a fokozatosság elvének érvényesítése feltétlenül szükségszerű.

A tanyák fennmaradását legerősebben befolyásolja a háztáji gazdaságokból származó jövedelem. A háztáji gazdaságok termelési értéke megközelíti a két és félmilliárd forintot. Ez a hatalmas termelési tétel egyaránt előnyös a tanyai lakosságnak és a népgazdaságnak. A termelőszövetkezeti tagok mintegy 45 ezer háztáji gazdaságában igen jelentősek az állandó ültetvények, a szőlők és gyümölcsösök, valamint a városi lakosság közvetlen ellátását szolgáló zöldségtermesztő területek. Az innen származó ártermelés igen kedvezően befolyásolja a parasztság jövedelmének alakulását, különösen a gyenge termőhelyi adottságú homoki mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, valamint a szakszövetkezetekben.

A terület állatállományának 34—35%-a is a tanyai lakosság tulajdonában van.

A Duna—Tisza köze Homokhátsága negyedrészen ma még szakszövetkezeti gazdálkodás folyik. A szakszövetkezetek területének kétharmadán viszont az egyéni gazdálkodás áll fenn. Így a gazdálkodási forma továbbfejlődése a mezőgazdasági termelőszövetkezetek irányába, szoros kapcsolatba kerül a tanyai települések sorsával. Területünk jól gazdálkodó szakszövetkezeteiben már adottak a feltételek az előbbre lépéshez. Az adminisztratív eszközök alkalmazása azonban károsan befolyásolná a törvényszerű változást.

A mezőgazdasági termelés tervszerű továbbfejlesztése egyben a tanyák fokozatos megszűnését segíti elő. Éppen ezért a kellőképpen át nem gondolt siettetés, vagy korlátozás egyaránt káros. Adminisztratív eszközökkel való gyorsítással a mezőgazdaság helyi munkaerőforrásai tovább szűkülének és különösen a szakszövetkezetekben okoznának megoldhatatlan problémákat. A háztáji ártermelés gyors megszüntetése veszélyeztetné az árúllátás egyensúlyát. Egyben erősen módosítaná a mezőgazdasági lakosság jövedelmét, ami közvetve a népgazdaság szélesebb területét is befolyásolná. A tanya lakásfunkciójának egyoldalú megszüntetése tovább nehezítené a zárt települések lakásviszonyainak megjavítását is.

A tanyák megszűnésének korlátozása viszont akadályozná a mezőgazdaság továbbfejlesztését, a korszerűbb agrotechnika alkalmazását. Növelné az ellátási és fejlesztési feladatokat, gátolná a tanyai lakosság áramlását más gazdasági ágak felé,

és ezzel akadályozná az átrétegződés természetes folyamatát. A korlátozás egyben csökkentené a hátrányos helyzet megszüntetésére tett intézkedések hatékonyságát is.

Az eddigi kutatások, felmérések már elég adatot szolgáltatnak a külterületi népesség és tanyai árutermelés távlati alakulására, és ez támpontul szolgálhat a sajátos fejlesztési célok kialakításához.

A változások egyik legfontosabb tényezője a külterületi népesség távlati alakulása. Bács-Kiskun és Csongrád megyékben a belterületre való költözés üteme 1949-től egyre jobban fokozódott. De a csökkenés üteme területenként és időszakonként eléggé eltérő volt. Különösen nagy különbség adódott a homokterületek és a kötött talajú meyerészek között. Csongrád megye Maros menti közigazgatási egységeiben 1970-ben már csak egynegyede volt a háború előtti külterületi lakosságnak. Ezzel szemben a túlnyomó többségben jellegzetes homoktalajú Szegedi járásban a népességsökkenés aránya jóval kisebb volt és a külterületen élők száma ma is közel kétharmada a háború előttinek. A megye összes külterületi népességének fele ide összpontosul. Bács-Kiskunban 1949—1970 között évi 1,5—2%-kal összesen 82 ezer fővel csökkent a külterületen élők száma és a következő években a folyamat további gyorsulása várható. A területi különbségek azonban továbbra is megmaradnak. A mezőgazdasági nagyüzemek fejlődése, az általános iparfejlődés és urbanizáció főként a szórványtanyák megszűnését segíti elő. Ugyanakkor a kisebb kiterjedésű de zárt külterületi települések, mint az üzemi lakótelepek száma növekedni fog. Ennek megfelelően a külterületi lakosság még a következő két évtizedben is csak közel 50%-os csökkenést ér el.

A külterületi népesség számának várható alakulását az 1. táblázat fejezi ki.

1. táblázat

Megye	1000 fő					
	1970		1980		1990	
Bács-Kiskun össznépeessége	573	100%	572	100%	575	100%
Bács-Kiskun kült. össznépeessége	164	28,7	123	21,4	85	14,8
Csongrád össznépeessége	441,7	100%	445	100%	460	100%
Csongrád kült. össznépeessége	91	20,6	70	15,7	42	9,1

Az össznépeesség alakulásával párhuzamosan változik a tanyai lakosság korösszetétele is. A korábban nagyon kedvezőtlen viszonyok fokozatosan kiegyenlítődnek. Ahol a külterületi települések stabilizációja következett be, ott a szerkezeti viszonyok csaknem azonosokká váltak a zárt településekkel. Ezt fejezi ki a 2. táblázat.

A külterületekre korábban jellemző magas elöregedési arány ma már túlhaladt. Általában a kiegyenlítődés jellemző, és némi növekedés a zárt településekben következett be. Ez az eltolódás a jövőben még tovább fog emelkedni. Ezzel szemben

2. táblázat

Korcsoport	Év	Összesen	Külterületen
0—14 évesek	1970	19,3%	21,1%
15—39 évesek	1970	36,1%	34,2%
40—59 évesek	1970	25,0%	26,1%
60—év felett	1970	19,6%	18,6%

3. táblázat

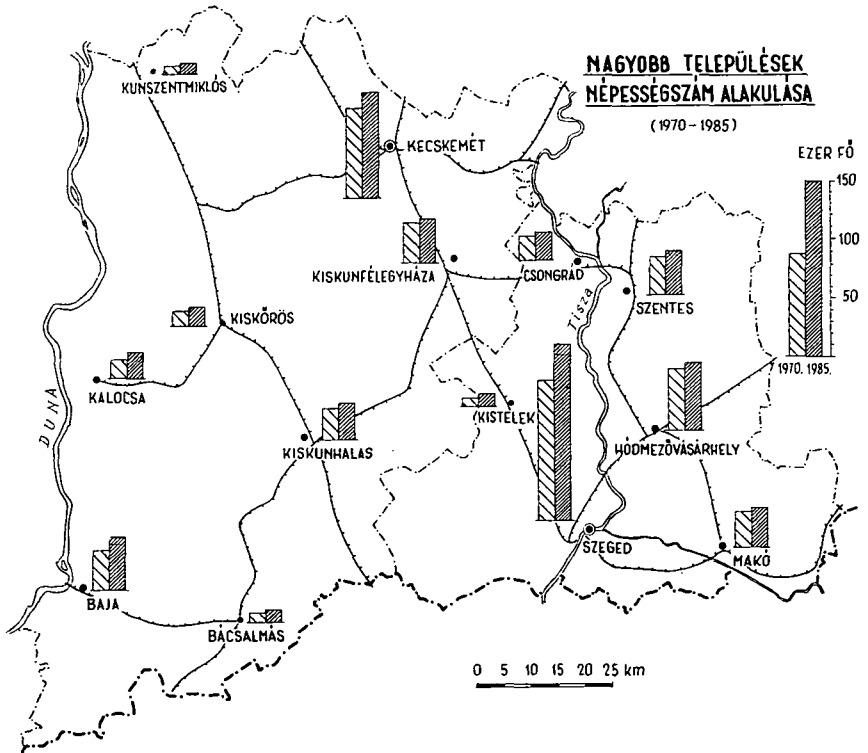
A népesség számának várható alakulása
(1970—1980 között)

Megye	1970			1975			1980		
	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
Bács-Kiskun	279,5	293,5	573,0	278,0	296,0	574,0	275,0	293,0	568,0
Csongrád	212,3	229,4	441,7	213,0	229,0	442,0	214,0	232,0	446,0

a munkaképes fiatal korosztályok aránya a külterületeken további csökkenéssel jár, mert az elvándorlás üteme itt erősebb.

A férfiak és nők összetételének alakulásában a különböző jellegű területek között nagyobb változás nem várható és a jelenleg meglévő arányok továbbra is megmaradnak.

A széles körben érvényesülő szociálpolitikai intézkedések egyaránt hatnak a kül- és belterületen, de a tanyai családnagyság (3,6 fő) tekintetében fennálló pozitív különbség továbbra is megmarad.

1. ábra

A munkaképes korú népesség alakulásában csekély változás várható. Az 1970. évi arányok az elkövetkező évtizedben is lényegében maradnak, amit a 4. táblázat fejez ki.

4. táblázat

A munkaképes korú népesség számának alakulása (1970—1980 között)

Megye	1970			1975			1980		
	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
Bács-Kiskun	181,4	166,8	348,2	180,0	170,0	350,0	179,0	163,0	342,0
Csongrád	133,0	124,1	257,1	134,0	130,0	264,0	137,0	127,0	264,0

A tanyai lakosság további alakulását azonban erősen befolyásolja az átrétegződés üteme. Az utóbbi évtizedek ipari munkahelyei nagy részét, a mezőgazdaságból felszabadult munkaerővel látták el. Így a külterületi aktív keresők egynegyede már nem a mezőgazdaságból él.

5. táblázat

A foglalkoztatottak számának várható alakulása népgazdasági áganként

Év	Ipar- építőipar				Mezőgazdaság				Egyéb				Összesen	
	Bács-Kisk.		Csongrád		Bács-Kisk.		Csongrád		Bács-Kisk.		Csongrád		Bács-Kisk.	Csongrád
					megye								megye	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	Fő
1970	75,0	25,2	79,5	35,7	143,1	48,1	80,0	36,0	79,4	26,8	62,9	29,2	297,5	222,4
1975	81,0	27,2	91,0	40,2	136,0	45,6	68,0	30,0	81,0	27,2	67,0	29,8	298,0	226,0
1980	88,0	31,8	102,0	43,0	105,0	38,0	62,0	26,2	83,0	38,2	73,0	30,8	276,0	237,0

A tanyán élők egy jelentős részét csak a lakóhely funkciója és a tanyát körülvevő kisebb gazdaságból származó kiegészítő jövedelme köti a helyhez. Az átköltözés ütemét viszont a zárt településekben kialakítható lakásépítkezések befolyásolják.

A családnagyság figyelembevételével a várható tanyamegszűnések alapján a külterületi lakásszám az alábbiak szerint változik (6. táblázat).

6. táblázat

Külterületi lakások száma

Bács-Kiskun megyében		Csongrád megyében	
1973-ban	1990-ben	1973-ban	1990-ben
45,590	24,00	31,708	17,000

A lakások számának közel felére csökkenése mellett ezek pótlását is biztosítani kell. A külterületi lakások kb. 25—30%-a a fejlesztendő lakott helyek, illetőleg üzemi készletléti lakótelepek keretében létesülnek. Ezek átmenetet képeznek a tanya és a falu között. Az ilyen 50—100 lakásos települések a munkahely közelében, villamosítással ellátva, a falu szintjéhez közel álló életkörülményeket nyújtanak.

A fejlesztendő külterületi lakott helyeken kívül álló tanyák nagyobb része sortanyákból, vagy egyéb zártabb egységből fog állni, jelentős részben a falvak, községek belterülete közelében.

A szórványtanyák csak ott maradnak fenn, ahol a szőlő és gyümölcsstermesztés vagy sajátos zöldségkultúrák, a biztosított villamosítás még tovább konzerválják.

A tanyák mezőgazdasági termelésben betöltött szerepe azonban távlatokban erősen csökken. Míg 1963-ban a megye összes mezőgazdasági termelésének 40%-a a tanyai kisüzemből került ki, addig 1973-ra ez a szerep 15—16%-ra csökkent. Távlátban további változás várható és 1990-re a megye összes mezőgazdasági termelésében a tanyai gazdaságok aránya 6—7%-ra apad. Nagyobb szerep csak az állattenyésztés néhány ágában, a sertésenyésztés (20%), baromfitenyésztés (20—22%), valamint a szőlő és gyümölcsstermesztésben (10—12%) marad.

A tanyai lakosság hátrányos helyzetének csökkentését célzó intézkedések

Az utóbbi másfél évtizedben a tanyai lakosság hátrányos helyzetének megváltoztatására számos kezdeményezés, több eredményes intézkedés történt. Ezek közül kiemelkedik a villamosítási program, mely az oktatási, kulturális és általános ellátottsági feladatok megoldását segíti elő.

A villamosítási program elsődleges területe a távlatban megmaradó tanyai iskolákra terjed. A tanyás területen működő iskola feladatköre jóval szélesebbkörű, mint a zárt településeké. Az oktatási, népművelési és egyéb társadalmi feladatok megoldásához olyan körülményeket kell létesíteni, amely a személyi feltételek mellett a korszerű tárgyi adottságokat is lehetővé teszi.

Az iskolák villamosítása a tanyai iskolákban is alkalmat teremt az audio-vizuális módszerek alkalmazására, az iskola Tv adásaiba való rendszeres bekapcsolódásra és ezzel lépést tarthat az oktatás korszerűsítése követelményeivel.

Az ismeretterjesztő munka színvonalának emelése a filmvetítések alkalmazása a népművelés eredményességét szolgálják.

A kedvezőbb életkörülmények jobban biztosítják a tanyai iskolák személy-ellátottságát és ezzel az általános népnevelés célkitűzéseinek megvalósítását.

A tanyai iskolák villamosítása terén kiemelkedő eredményeket Bács-Kiskun megyében értek el, ahol 1973-ban befejezték a távlatban is fennmaradó 81 tanyai általános iskola elektromos árammal való ellátását. A megyei és helyi tanácsi szervek, valamint a széleskörű társadalmi munkával elért eredmény a fenti célok mellett számos egyéb területen is érezte hatását. Tovább csökkent a tanyai tanulók hátrányos helyzete. Emelkedett az iskolák felszereltségi foka, megjavultak a személyi feltételek. Lehetőség nyílt a körzetben fekvő tanyák villamosítására. A külterületi iskolák villamosításával párhuzamosan mintegy ezer tanya bekapcsolására nyílt lehetőség. Ezzel a tanyai lakások 16%-ában gyúlt ki a villany. A további viszonylag gazdaságos villamosítás kb. 6600 tanyán oldható meg. Ezeknél 1 km vezeték építésével 8—10 tanya bekapcsolása lehetséges.

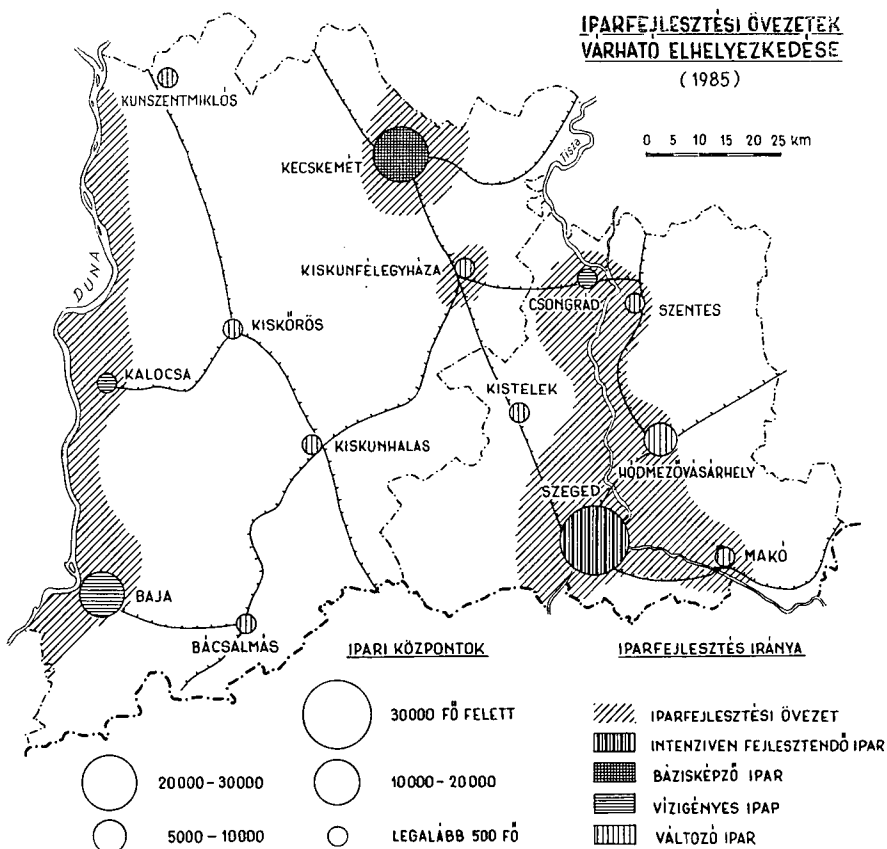
Az 1973—76-ban megoldható 6600 tanya villamosításával a tanyai lakosok elektrifikáltságának aránya is közel kétszeresre emelkedik (30%). A megvalósítás sorrendjében a mezőgazdasági nagyüzemek távlati fejlesztési érdekeit, az anyagi és műszaki feltételeket kell figyelembe venni. A program teljesítésében az állami támogatás mellett a termelősövetkezeti és a lakossági hozzájárulásra számítanak. Egy-egy tanyai lakást bekapcsoló költség-hozzájárulás kb. 8—10 ezer forintig terjedhet.

Csongrád megyében az elektrifikáltság foka 1974-ben mintegy 25%-os. A villamosítás elsősorban a termelősövetkezeti központokat és a környékén fekvő tanyákat, valamint a sortanyákat érintette. A homokterületeken végzett elektrifikálás jelentős számú szórt tanyát is bekapcsolt a fogyasztói hálózatba. Az ilyen kiépítések azonban

nagyon költségesek voltak (tanyáként 20—25 ezer Ft) és a nagy befektetések még hosszú időre konzerválják a jelenlegi szórt települési hálózatot.

A tanyai lakosság felemelkedését célozza az oktatás tárgyi és személyi feltételeinek megjavítása. Emelkedett a tanyai iskolák felszereltsége, megkezdődött a korszerű oktatási módszerek szélesebb körben való alkalmazása. A körzetesítés fokozott érvényre juttatása a szakszerű oktatás feltételeit biztosítja. A körzetesítés alapfeltétele, az iskola könnyű megközelíthetősége, az intézmény felszereltsége, a személyi állomány megfelelő szakmai színvonala. Bács-Kiskun megyében a tanyai tanulók 60%-a részesül szakrendszerű oktatásban. Csongrád megyében ez az arány közel 70%-os. Az arányok további javítását elsősorban a kollégiumi hálózat bővítésével lehet elérni.

A fejlesztéssel kapcsolatban merül fel a tanyai kollégiumok számának és befogadóképességének növelése. Bács-Kiskunban 1968-ig a külterületi tanulók elhelyezésére csak 760 diákotthoni férőhely létesült. Ezzel szemben a következő három évben 319, míg a IV. ötéves terv idején összesen 1050 férőhely épült. A következő tervidőszakban újabb ezer férőhely létesítése szükséges. Ezzel a szakrendszerű oktatás legfontosabb előfeltételei biztosíthatók.

2. ábra

A tanyán élő fiatalok kollégiumi elhelyezése Csongrád megyében is az elsődleges megvalósítandó feladatok közé került. Elősegítik a IV. ötéves terv kollégiumépítési tervének teljes megvalósítását, és az új tervidőszakra vonatkozó tervek is előhaladott állapotban vannak. A bejáró tanulók számára biztosítják az utiköltségtérítést, javítják a körzeti iskolák napközis ellátottságát, és bővítik a bejárási lehetőségeket.

A tanyai életkörülmények javítását szolgáló ellátás-fejlesztés problémái

A tanyák megszűnése, a beköltöző lakosság megfelelő körülmények közé helyezése telepítési, közművesítési és egyéb feladatokat jelöl ki. 1990-ig Bács-Kiskunban 22 ezer, Csongrád megyében 15 ezer tanyai lakás megszűnésével lehet számolni. Ez mintegy 140 ezer külterületi lakos zárt településben való elhelyezését teszi szükségessé.

A betelepülők 90%-a községekbe, közel azonos arányban külterületi településekkbe, és városokba kíván átköltözni. A fenti tendenciák alapvetően meghatározzák a fejlesztési feladatokat is. A betelepülők számított telekigénye nem fogja elérni a megszűnő tanyák számát, mert többen máris rendelkeznek belterületi telekkel, másrészt a megyéből bizonyos fokú elköltözés is várható.

Bács-Kiskunban a telekellátás évente 1200, Csongrád megyében 800 telekkialakítást tesz szükségessé. Külterületeken a folyamatos telekellátás általában biztosítható, de néhány községben, városban, már nehézséget okoz. Külön problémákat jelent az építési telkek közműigényének kielégítése. A meglévő közműhálózatról a leendő telkeknek csak 25—30%-át lehet kielégíteni, míg a többihez új létesítményeket kell építeni.

A kialakítandó telkek közművesítésében a villamosítás és a vízvezeték-hálózat létesítése a legfontosabb. A telekkialakítással kapcsolatban mintegy 380—400 km villanyhálózat szükséges. Közel azonos távolságú a kialakítandó vízvezeték-hálózat is. Az alapvető közművesítés magas költségeit a tanácsi erőforrások és lakossági hozzájárulások csak részben fedezik. A villamosítás költségeinek kb. 30%-át, a vízvezeték-hálózat építésének kb. 40%-át csak állami hitelkeretből lehet megoldani.

Az áttelepülés tervszerű realizálásával kapcsolatban merül fel a korábban jóváhagyott külterületi lakott helyeken kívüli esetleges telepítési igények kielégítése. Bács-Kiskunban a meglévő 25 fejlesztendő külterületi lakott hely és a 32 üzemi készenléti lakótelep mellett még hét újabb külterületi lakott hely, valamint öt készenléti lakótelep kijelölése válik szükségessé. Hasonló igények felmérése Csongrád megyében is szükségessé válik.

Az üzemi készenléti lakótelepek elsősorban a termelőszövetkezeti igények kielégítését szolgálnák és az érdekeknek megfelelően 50—100 telek kijelölésében és beépítésében realizálódnának. A lakótelepek rendezési tervének elkészítése, valamint az alapközművesítés a termelőszövetkezetek költségvetését terhelné. A külterületi települések fejlesztésével kapcsolatban merül fel a kedvezőbb ivóvíz ellátásának megteremtése is. A szükséglet kielégítése a meglévő mezőgazdasági üzemek központi ivóvízellátó berendezéseivel csak részben oldható meg, ezért jelentős számú közkút építése is szükséges.

A tanyai lakosság egyéb ellátását szolgáló feladatok megoldása

A tanyai lakosság életkörülményeinek megváltoztatását célzó feladatok egy része már folyamatban van, de az úthálózat fejlesztése csak hosszabb távlatban valósítható meg. A tanyai utak építésével nyílik lehetőség a községekkel, városokkal való szorosabb kapcsolatra, az ellátási és szolgáltatási hálózat megjavítására. A feladatok megoldása folyamán a külterületi állami és tanácsi úthálózat együttes fejlesztése mellett kell megoldani a bekötőutak építését is.

Bács-Kiskun megyében a meglévő állami és tanácsi úthálózatból ún. feltárási utak kiépítése szükséges. 185 km feltárási út kiépítése kb. 10 ezer tanyai lakos közlekedési viszonyainak megjavítását jelentené. Ezzel párhuzamosan oldandó meg kb. 174 km tanácsi út stabilizációs munkája. Az építés kivitelezéséhez a tanácsi hozzájárulás mellett az érdekelt termelőszövetkezetek, egyéb üzemek hozzájárulása, valamint nagyfokú társadalmi munka is szükséges.

Nagyjelentőségű a kétszáz főt meghaladó külterületi települések bekötőút igénye. A 27 települést bakapcsoló mintegy 105 km út közel 14 ezer tanyai lakos számára létesít kedvező kapcsolatot a községekkel, városokkal.

Csongrád megyében a fentiekhez hasonlóan a feltárási utak kiépítése ugyancsak szükséges. A Duna—Tisza közén elsősorban a Szegedi Járás homokterületén megvalósítandó utakra utalok. Itt mintegy 75 km feltárási út kiépítése javítaná meg lényegesen a közlekedési viszonyokat. A tanácsi úthálózat keretében kb. 85 km útvonalon stabilizációs munkák elvégzésére volna szükség.

A bekötő utak építését a kibontakozó nagyobb külterületi egységekre számítottunk, és ennek megfelelően 60—65 km szilárd burkolatú út megvalósítása elengedhetetlen.

Az útépitési programok teljesítése szoros kapcsolatban áll a közlekedési viszonyok megjavításával. A jelenlegi igények kielégítését éppen a közúti feltételek hiánya okozza. Az áruellátás jelentősebb fejlesztése is az úthálózat korszerűsítésével kapcsolatos. Azonban a jelenlegi viszonyok mellett is szükséges az üzlethálózat bővítése, valamint a meglévő boltok felszereltségének javítása. Bács-Kiskun megye tanyás körzeteiben ez kb. 50 bolt kialakítását teszi szükségessé.

A termelési színvonal emelése egyben a helyi felvásárlási hálózat fejlesztését is szükségessé teszi. Az árutermelés jelenlegi és várható mértékének megfelelően mielőbb kijelölendők azok a körzetközpontok, melyek működtetése a felvásárló szövetkezetek szempontjából gazdaságos, a termelők részéről viszont elengedhetetlenül szükséges.

Az általános fejlesztéssel kapcsolatos a lakossági szolgáltatások színvonal-növelése is. A sokoldalúan felmerülő igények kielégítésére többféle megoldás vezethet. A lakossági szolgáltatások kiépítésének egy részét, a mezőgazdasági üzemek vállalhatnak magukra és elhelyezésüket központjukba (villanyszerelő, lakatos, cipész, fodrász) biztosíthatnák. A közlekedési viszonyoktól függően elsősorban a villamosítás eredményeként elterjedő háztartási gépek, rádió, televízió javítására, átvevőközpontok létesítése is több helyen indokolt.

A tanyai életviszonyok megjavítását szolgáló propánbután gázellátás egyre sürgetőbbé válik. Területünkön mintegy 16—18 ezer családi bekapcsolása szükséges. Ennek érdekében a megyei fejlesztési terveket úgy kell emelni, hogy évenkénti 1800—2200 családdal többen részesülhessenek gázellátásban.

Fontos feladatként jelentkezik a tanyai lakosság egészségügyi ellátásának megváltoztatása is. Ennek első lépéseként emelni kell a külterületi orvosi rendelők számát. Lehetővé kell tenni, hogy minden olyan mezőgazdasági központban, melynek közvetlen vonzáskörzetében legalább 400 lakos települt, hetenként legalább két al-

kalommal fogadó, orvosi rendelő működjön. Ezeket a településsűrűségtől és az útviszonyoktól függően 4—5 km távolságban ajánlatos elhelyezni. Ezzel kapcsolatban merül fel az anyák és gyermekek fokozottabb védelmét szolgáló rendszeres tanácsadó szolgálat (körzeti orvos és védőnő működése) kiterjesztése, olyan rendelőkből, melyek nagyobb területet fognak össze és több központból is jól megközelíthetők.

A mezőgazdasági központokban létesítendő orvosi rendelők tárgyi alapfeltételeinek — elsősorban a rendelő és váró helyiség, vízellátás — egy részét az üzemek vállalhatnák el, és így csak a nagyobb körzeteket összefogó új orvosi rendelők kiépítése válna közvetlen tanácsi feladattá. A fentiekkel kapcsolatban a gyógyszerügyi hálózat bővítése, illetőleg kisebb területet átfogó kézi gyógyszerárak létesítése szükséges. Az utóbbi feladat megoldása különösen sürgető, mert a gyógyszerügyi ellátás még a zárt településekben sem kielégítő. Több mint ötven településben nincs gyógyszerár.

A tanyán élők előregedésével kapcsolatban fokozott igényként jelentkezik a szociális gondozás továbbfejlesztése. Nagyobb lehetőség biztosítandó a magukra maradt tanyai öregek szociális otthonba való elhelyezésére, az otthon maradók gondozására.

A feladatok megvalósításának sorrendje

A nagy területet érintő feladatok megoldását a tényleges igények mellett a megyék teherbíró képességének figyelembevételével az alábbiak szerint lehet ütemezni.

1. Elsőrendű feladatként jelentkezik az általános iskolai képzés színvonalának emelése. Ennek érdekében fokozottan kell érvényesíteni a körzetesítést és ezzel kapcsolatban tantermek építését, valamint a kollégiumi hálózat fejlesztését. Ezzel párhuzamos a villamosítás, valamint a tanyai iskolák korszerű eszközökkel való ellátása. Ez egyben a külterületi népművelő munka színvonalának emelését is lehetővé teszi. Nem kevésbé fontos feladat a külterületi iskolák személyi állományának magasabb szintre való emelése. Többet kell tenni annak érdekében, hogy megszűnjön a fluktuáció és minél kevesebb képesítés nélküli nevelő működjön. Elő kell segíteni a körzeti iskolákba bejáró tanulók autóbuszközlekedési lehetőségeit.

2. Az első időszakban megoldandó feladatok közé tartozik a termelőszövetkezetekben, állami gazdaságokban kialakítható orvosi rendelők létrehozása és egyéb egészségügyi igények kielégítése.

3. A kereskedelmi hálózat kiszélesítése ugyancsak a legrövidebb időn belül megoldandó igények kielégítését szolgálja. A csaknem naponta igényelt élelmiszerek beszerzése, a kenyérellátás nagy területen nem megoldott, ezért ezen a téren gyorsabb intézkedés szükséges.

4. Hosszabb időt igénylő, de egyik legnagyobb jelentőségű feladat a tanyáról zárt településekbe beköltözők, szervezett településének biztosítása. 1974-től kb. 1980-ig terjedő időben folyamatosan kell gondoskodni a telekellátásról, a közművesítésről, valamint a magasabb igényeket kielégítő új települések egyéb beruházásáról.

5. Mivel a folyamatos betelepülés mellett a tanyak egy része még távlatban is fennmarad, ezért ezekben bizonyos korszerűsítési munkák, és egyéb építkezések engedélyezése válik szükségessé. Ennek érdekében a külterületi építkezések jogszabályait a jelenlegi tanyapolitikai célkitűzésekkel kell egyeztetni.

6. A következő tervidőszak tanyai problémái között kiemelt feladatként jelentkeznek az útépítések. A nagy területet felölelő építkezés az állami és tanácsi beruházások mellett fokozottabb társadalmi részvételt is kíván. Ehhez el kell érni, hogy az útstabilizációs munkák gyakorlati kivitelezésében döntő részt a mezőgazdasági üzemek vállaljanak.

IRODALOM

KSH Bács-Kiskun és Csongrád megye évkönyvei. 1949, 1960, 1970, 1972.

МОНОЛИ К.: Dél-Alföld gazdasági fejlődésének sajátosságai napjainkban Szegedi Tanárképző-Főisk. Tud. Köz., 161—174, 1970.

МОНОЛИ К.: Gazdaságföldrajzi elvek érvényesítése Bács-Kiskun megye településhálózatának fejlesztésében. Szegedi Tanárképző Főisk. Tud. Köz., 107—124, 1972.

МОНОЛИ К.: Tanyatelepülés és a mezőgazdasági termelés a Duna—Tisza köze homokterületein. Szegedi Tanárképző Főisk. Tud. Köz., 99—117, 1973.

Csongrád megyei Tanács V. B. Tervosztálya: A tanyán élő lakosság helyzete. Szeged, 1973.

DIЕ WIRTSCHAFTLICHEN UND GESELLSCHAFTLICHEN PROBLEME DER ZU ERWARTENDEN GESTALTUNG DER GEHÖFTSIEDLUNGEN IN DER SÜDLICHEN HÄLFTE DES DUNA—TISZA-ZWISCHENSTROMLANDES

K. Moholi

Mit der sozialistischen Umwandlung der Landwirtschaft haben sich in der Gehöftwelt und im Leben ihrer Bewohner grundlegende Veränderungen eingestellt. Die gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Grundlagen des Gehöftesystems sind erschüttert, so dass ihre Zahl den geschichtlichen Notwendigkeiten gemäss ständig geringer wird. Ein Teil der Einzelgehöfte wird aber auch weiter bestehen bleiben, daher gilt es, ihre produktive und kulturelle Rückständigkeit zu eliminieren. Neben der Hebung des Lebensniveaus und der Versorgung der Bewohner müssen die Allgemein- und Fachbildung der Jugend, das Niveau des Unterrichts- und Kulturwesens erhöht und die Befriedigung der kulturellen Ansprüche auf höherer Ebene gesichert werden.

Bei den Investitionen zur Verbesserung der nachteiligen Lage der Gehöftsbewohner müssen die perspektivistische Entwicklung der Landwirtschaft, die Urbanisation sowie die wechselseitige Entwicklung von Industrie und Landwirtschaft in Betracht gezogen werden. Auf unserem Gebiet gibt es rund 65.000 Gehöftwohnungen. Ihre Auffassung steht im engsten Zusammenhang mit dem Wohnbauten-Programm in Städten und Dörfern, daher ist die Geltbarmachung der Progression unerlässlich.

Das Geltbarwerden der das Bestehenbleiben der Gehöfte behindernden und fördernden Faktoren ist weitgehend beeinflusst von den Naturgegebenheiten, dem infrastrukturellen Entwicklungsgrad und der Wirkung der Anziehungsbezirke. Einen der wichtigsten Faktoren der Veränderungen stellt die perspektivische Gestaltung der Bevölkerung der Aussenbezirke, das Tempo ihrer Übersiedlung in geschlossene Ortschaften dar. In den Gebieten mit gebundenem Boden hat die Zahl der in Aussenbezirken lebenden Bewohnerschaft- verglichen mit der Vorkriegs-Einwohnerzahl- relativ schnell (in den Dörfern entlang der Marosch) um 75%, auf den Sandgebieten aber nur um 25% abgenommen.

In der Folgezeit wird neben dem Verschwinden der Einzelgehöfte die Zahl der Betriebs-Wohnsiedlungen steigen, so dass die Zahl, das Verhältnis, der in Aussenbezirken lebenden nur mässig nachlassen wird. Das ungünstige altersmässige Zusammensetzungsverhältnis gleicht sich aus und wird dem in den geschlossenen Siedlungen ähnlich, aber der hinsichtlich des Familienumfanges bestehende positive Unterschied in Gehöft-Relation bleibt auch weiterhin erhalten. Bis zum Jahre 1990 wird die Zahl der Einzelgehöfte auf fast die Hälfte der jetzigen zurückgehen.

Unter den Massnahmen zur Behebung der nachteiligen Lage der Gehöftbewohner nehmen die Elektrifizierung, die Hebung des Unterrichts-, Kultur- und Versorgungsstandards eine wesentliche Stelle ein.

Der erste Schritt der Elektrifizierung erstreckt sich auf die Schulen, dadurch wird die Modernisierung des Unterrichts ermöglicht, das Niveau der Kenntnisvermittlung kann gehoben werden und günstig gestaltet sich die Elektrifizierung der im betreffenden Kreis liegenden Gehöfte.

Mit der Bezirkseingliederung der Schulen und der Errichtung von Kollegien kommt immer mehr der Unterricht nach Fachbedarf zur Geltung und gehoben wird das Niveau der Grundausbildung.

Die Verbesserung der Lebensverhältnisse der Gehöftbewohnerschaft auf noch breiterer Basis wird durch das geplante ausgedehnte Strassennetz gelöst werden, dessen Verwirklichung aber erst in späterer Zukunft in Angriff genommen wird. Hierdurch ergibt sich die Möglichkeit eines engeren Kontaktes mit den Gemeinden, zur Verbesserung der Versorgung und Dienstleistungen. Es bedarf des Ausbaues erschliessender und verbindender Strassen und Wege sowie der Stabilisierung vorhandenen Rats- Strassennetzes.

Die Modernisierung des Strassennetzes begünstigt die bessere Versorgung mit Verbrauchsgütern und die Erweiterung des Geschäftsnetzes.

Zu der allgemeinen Modernisierung gehört auch die Verbesserung der Dienstleistungen im Interesse der Bewohnerschaft. Ein Teil der Investierung und des Ausbaues kann von den landwirt-

schäftlichen Betrieben übernommen werden. Der Verbesserung bedarf auch die gesundheitliche Versorgung: Aufstellung von ärztlichen Ordinationen in den Aussenbezirken, Ausbreitung eines systematischen Beratungsdienstes.

Eine besondere Aufgabe ist ferner die kontinuierliche Versorgung der in geschlossene Einheiten Übersiedelnden mit Grundstücken und Anschluss derselben an das Wohnungs—Netz. Zu überprüfen ist die Berechtigung der Siedlungsansprüche ausser den vorher zugelassenen, bewohnten Aussengebieten.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ БУДУЩЕГО ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ХУТОРОВ НА ЮЖНОЙ ЧАСТИ ТЕРРИТОРИИ МЕЖДУ ДУНАЕМ И ТИССОЙ

К. Мохоли

Вследствие социалистического преобразования сельского хозяйства произошли решающие изменения в жизни хуторского населения. Изменились общественные и экономические основы хуторов, и соответственно исторической потребности число их постепенно уменьшается.

Некоторая часть хуторов всё-таки и в будущем сохраняется, поэтому возникает необходимость устранения их недостатков в области производства и культуры. Помимо улучшения уровня жизни и оснащённости хуторного населения необходимо повысить общее и специальное образование молодежи, уровень обучения и образования и на более высоком уровне потребуются удовлетворить культурные запросы.

Необходимо принимать во внимание перспективное развитие сельского хозяйства, урбанизацию и взаимное развитие промышленности и сельского хозяйства у инвестиций, направленных на изменение невыгодного положения хуторского населения. На нашей территории находится около 65 тысяч хуторных квартир. Устранение их тесно связано с городскими и сельскими программами по строительству жилья. Поэтому необходимо осуществление принципа последовательности.

Природные условия, инфраструктурное развитие и влияние районов влечения сильно воздействуют на факторы, замедляющие и ускоряющие сохранение хуторов. Одним из наиболее важных факторов является перспективное движение предместного населения, темп переселения в замкнутые поселения. По отношению численности до войны, численность предместного населения уменьшалась на территориях связанного грунта относительно быстро: на 75% (в селах при «Марош»), и песчаного грунта всего на 35%.

Помимо устранения хуторов, в будущем повысится число заводских поселков, т. е. отношение предместного населения будет уменьшаться только умеренно. Неблагоприятное соотношение состава по возрасту населения уравнивается, и станет подобным соотношению замкнутых поселений. Существующая положительная разница по размеру семьи в отношении хуторов и в дальнейшем сохраняется.

Из мероприятий, направленных на изменение невыгодного положения хуторного положения выделяются электрификация, повышение уровня обучения и также культурной и общей оснащённости.

Важнейшим объектом электрификации являются хуторные школы. Это способствует усовершенствованию обучения, повышению уровня научно-популярной работы, и электрификации окрестных хуторов.

Районизированием школ и строением общежитий открывается возможность более широкого распространения специального обучения и повышения уровня общего образования.

Улучшение бытовых условий хуторного населения в более широкой области осуществляется перспективным развитием дорожной сети. Таким образом создается более тесная связь с селами, улучшаются оснащённость и обслуживание.

На нашей территории необходимо построение проселочных дорог и стабилизация существующей дорожной сети Советов. Усовершенствование дорожной сети способствует развитию снабжения бс товарами и расширению торговой сети.

Задачей связанной с общим развитием, является повышение уровня обслуживания населения. Построение сети обслуживания могут принимать на себя сельскохозяйственные комбинаты. Важной задачей является преобразование санитарного снабжения, построение предместных медицинских пунктов и расширение службы регулярной медицинской консультации.

Специальной задачей является непрерывное снабжение участками переселенных в замкнутые поселения и создание коммунальных сооружений на этих участках.

Необходимо проверить справедливость удовлетворения поселковых запросов вне одобренных раньше предместных населенных районов.